

MÜASİR İQTİSADİYYATDA İNFORMASIYA KOMMUNİKASIYA TEKNOLOGİYALARININ ROLU

Məqalədə müasir iqtisadiyyatda İKT-in rolu, iqtisadi proseslərin İKT-in tətbiqi ilə həyata keçirilməsi təhlil edilmişdir. Qeyd olunmuşdur ki, İKT iqtisadiyyatın qloballaşmasına, bəşəriyyətin yüksək artım tempinin təmin edilməsinə və müasir tələbatda rolunun yüksəlməsinə şərait yaradır. Məqalədə həmçinin o da göstərilmişdir ki, İKT istehsalın artırılması üçün informasiya sisteminin yaradılmasını təmin etməli, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı müasir infrastrukturun inkişafına təkan verməli, bu sahəyə yerli və xarici investisiyalar cəlb edilməlidir.

XX əsrin sonlarından informasiyanın geniş miqyaslı mənimsənilməsi və istifadəsi informasiyalaşmış cəmiyyəti formalaşdırmışdır. Informasiyalaşmış cəmiyyətdə insanın fiziki qabiliyyəti məşin və elektrik enerjisi ilə əvəz olunaraq emal prosesləri elmi yeniliklərin, innovasiyaların köməyi ilə həyata keçirilir, informasiyanın işlənməsinin əsas vasitələri kimi informasiya texnologiyalarından geniş istifadə edilir [1].

Cəmiyyətin global informasiyalaşması müasir iqtisadiyyatın əsas əlamətlərindən biridir və dünyanın müxtəlif ölkələrində iqtisadiyyatın səviyyəsi İKT-nin tətbiqi səbəbindən müxtəlifdir. Yəni, əvvəlki iqtisadiyyatın inkişafının əsasını *torpaq, kapital-əmək* təşkil edirdisə, son dövrlərdə bu faktorlara *informasiya* da əlavə olunmuşdur. İKT verilənlərin toplanması, ötürülməsi, emalı üçün üsul və vasitələrdən istifadə etməklə informasiya məhsulunun alınması prosesidir. Onun yüksək inkişaf dərəcəsi, yeni texnologiyaların hərtərəfli tətbiqi yüksək nəticələrin əldə olunmasına şərait yaradır [1].

Hazırda bütün sahələrdə İKT-nin geniş tətbiq edilməsində və informasiya xidmətlərinin müasir tələblərə uyğun qurulmasında mühüm addımlar atılır. İnkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübələrinə əsaslanaraq informasiya cəmiyyətinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması üçün qərarlar qəbul edilir, yeni sistem və fəaliyyət istiqamətləri müəyyənləşdirilir. İKT müxtəlif sahələrdə - dövlət və müəssisələrin idarəedilməsində, xammal və resurslardan istifadədə, istehsal olunmuş məhsulun reklamının təşkilində, məhsulun satılması, müəssisə daxili və ümumi sənəd dövriyyəsinin təşkilində, bank işində, maliyyə əməliyyatlarının aparılmasında aparıcı rol oynayır. İKT infrastrukturunun inkişafı eyni zamanda elektron-dövlət və hökumətin yaradılmasına, uçot və əlaqələrin elektron formalarının tənzimlənməsinə, təşkilati və texnoloji mexanizmin təmininə, vətəndaşların dövlət və hökumət orqanları ilə birbaşa əlaqələrinin yaranmasına, bürokratik əngəllərin aradan qaldırılmasına, vətəndaşların dövlət idarəetməsində birbaşa iştirakına şərait yaradır. İKT mal və xidmətlər üzrə iqtisadi fəaliyyətlərin elektron ticarətinin, reklam və hərəkətinin, məhsulun bazardakı rəqabətə davamlılığının öyrənilməsinin, sifarişin qəbulunun, malın daşınması və çatdırılmasının, istehsalçı və istehlakçı arasında hesablaşmaların həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə də zəmin yaradır [2].

İKT milli iqtisadiyyatlara və onları bütöv sistemlə əlaqələndirən beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə (BİM) də nüfuz etməklə dünya iqtisadiyyatında əsaslı dönüş yaratmışdır. Dünya iqtisadiyyatı daim hərəkətdə olan, inkişaf edən beynəlxalq əlaqələrə malik, bazar iqtisadiyyatının obyektiv qanunları əsasında fəaliyyət göstərən milli iqtisadiyyatların məcmusudur. Onun mühüm tərkib hissəsi beynəlxalq əmək bölgüsü, beynəlxalq valyuta və maliyyə münasibətləri əsasında təşəkkül tapan dünya bazarıdır. Dünya bazarı beynəlxalq iqtisadi mühitin olması, malların, xidmətlərin və istehsal amillərinin ölkələr arasında hərəkətinin artması mərhələsi kimi xarakterizə edilir və aşağıdakı amillərlə müəyyən edilir:

- yüksək və sabit iqtisadi artım;
- iqtisadi fəaliyyət və əmək məhsuldarlığının artırılması sahəsində ölkələrin yaxınlaşması və birləşməsi;
- xarici ticarət siyasətinin liberallaşdırılması;
- intensiv elmi-texniki tərəqqi.

İqtisadi zonaların, texnoparkların, innovasiya mərkəzlərinin yaradılması üçün alim və mütəxəssislərin elmi-texniki potensialından səmərəli istifadə informasiya cəmiyyətinin əsasını təşkil edən biliklər iqtisadiyyatının formalaşmasına imkan yaradır. ABŞ-ın “CISCO”, “Intel”, “Microsoft”, İsveçin “Ericsson”, Almaniyanın “Siemens”, Çinin “Huawei” şirkəti Azərbaycanda yaradılan texnoparkların formalaşmasında fəal surətdə iştirak edirlər [2].

Müasir dövrdə iqtisadiyyatın qarşısında duran əsas vəzifə iqtisadi sistemin fəaliyyət mexanizmini aydınlaşdırmaqdır. Yəni, bazarda formalaşan və istehsalın bütün sahələrinə təsir göstərən iqtisadi qanunauyğunluqların aşkara çıxarılması və öyrənilməsidir. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində aparılan islahatlar, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübələrindən istifadə etməklə İKT-dən məqsəduyğun şəkildə istifadə elektron idarəetmənin bərqərar olmasına və demokratik intellektual səviyyəsi yüksək cəmiyyətin qurulmasında mühüm addımdır. Informasiya texnologiyalarının biznesə inteqrasiyası dünya bazarında məhsul və xidmətlərin istehsalçıların imkanlarını genişləndirməklə istehlakçıların günü-gündən artan tələbatlarını təmin edir [4].

Informasiya texnologiyalarından istifadənin və iqtisadi inkişafın səviyyəsindən asılı olaraq elektron ticarətin müxtəlif dünya ölkələrində inkişaf səviyyəsi fərqlidir. Bu sahədə lider ABŞ-dır və Avropa ABŞ-dan 2-3 il geri qalır. Elektron ticarət bir çox dünya ölkələrinin iqtisadiyyatının strukturunda köklü dəyişikliklərə və yeni iqtisadi inteqrasiyaya səbəb olmuşdur. Elektron ticarətdə İnternetdən istifadə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, İnternet ölkələrin öz məhsul və xidmətləri ilə dünya bazarına çıxmalarına, malların böyük məsafələrə çatdırılmasına imkan verir. Elektron ticarətin və ya biznesin elektron variantda aparılması elektron sənəd dövriyyəsini və elektron ödəmələri birləşdirir. Elektron ticarət həm də tərəfdaşlıq əlaqələri bazasında mal və xidmətlərin mübadiləsini elektron kommunikasiya vasitələri ilə aparmağa imkan yaradır [4].

Dünya iqtisadiyyatında həyata keçirilən bir mexanizm də informasiya-marketing şəbəkəsidir. Bu sistemin əsas vəzifəsi elektron imzaları təsdiq edən elektron mərkəzlərin və elektron ödəmə sistemlərinin təmin edilməsidir [5].

İKT iqtisadiyyata nüfuz etməklə onun qloballaşmasına, təsiredici faktorların yaranmasına, iqtisadiyyatın geniş müstəvinə əhatə etməsinə səbəb olmuşdur. Bugünkü iqtisadiyyat İKT-nin təsiri nəticəsində informasiya əsaslı bazada inkişaf edir.

İqtisadiyyatda İKT-nin tətbiqi səmərəli, gəlir gətirən və yüksək artım tempini təmin edən bir texnologiya kimi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlərə ölkənin, region və ya müəssisənin mövcud vəziyyətini nəzərə almaqla ayrı-ayrı göstəricilərə və aspektlərə görə qiymətləndirilmə, maliyyə əmsallarının hesablanması və müqayisəli qiymətləndirilməsi, əldə olunacaq gəlirlərin əvvəlcədən müəyyən olunması aid edilir. Bunlar da öz növbəsində ölkələrdə iqtisadi inkişafın İKT-dən asılılığının artması və müasir tələbatda bu sahənin aparıcı rolunun yüksəlməsi ilə izah edilir ki, İKT-nin istehsalında aparıcı mövqe tutan ölkələrdə bu inkişaf və təsir daha güclüdür. Bəzi ölkələrdə texnologiyaların istifadəsinin daha baha başa gəlməsi və xərclərin yüksəkliyi, iqtisadi inkişafın rolunun aşağı səviyyədə olması əsas diqqət çəkən faktorlardır. Bu səbəbdən İKT sahəsində çalışan mütəxəssislərin ixtisasları artırılır, program təminatı məhsullarının istehsalına xüsusi diqqət verilir [3].

Müasir tələbat və standartlara cavab verən İKT-dən istifadə dünya informasiya sisteminin lazımı məlumatlarının dəqiq, operativ və sürətlə əldə olunmasına şərait yaradır. İKT-nin təsiri ilə yənə enerji-energetika, metallurgiya, kənd təsərrüfatı sahələrində məhsulların keyfiyyət və məhsuldarlığı

artır, qiymətlər tələbatın artırılması üçün aşağı salınır. Bu da ümumi istehsalat proqramına riayət etmək, plan və tapşırıqların yerinə yetirilməsinə nəzarət etməklə həyata keçirilir [4].

İqtisadiyyatda İKT-nin rolunun artırılması informasiya sistemlərinin yaradılması və onlardan istifadənin genişləndirilməsinə təsir etməklə yüksək nəticələrin əldə olunmasını tələb edir. Sənaye məhsullarının istehsalı, aqrar sahənin inkişafı, o cümlədən kənd təsərrüfatı məhsullarının, tərəvəz bitkilərinin yeni üsullarla istehsalı, istehsal olunmuş məhsulların saxlanması və qablaşdırılması, yeni toxum və becərmə texnologiyalarının işlənilib hazırlanması İT-ların tətbiq olunması ilə **müşayət** olunur [5].

İKT-nin iqtisadi inkişafda rolunun dünya ölkələrində müxtəlifliyi bu texnologiyaların, texniki və proqram vasitələrinin fərqləri ilə şərtləndirilir. İKT-nin istehsalında aparıcı rola malik ölkələrdə bu inkişaf yuxarı səviyyədədir. Qərbi Avropa ölkələrində informasiya texnologiyaları bazarı Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrinə nisbətən daha çox inkişaf etmişdir.

Dünya İT bazarında İT xidmətləri daha çox üstünlüyə malikdir və bu xidmətlər ümumi məhsulun 40%-ni təşkil edir. O cümlədən Qərbi Avropa ölkələrində İT xidmətləri 44%, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində isə 24% təşkil edir. Bu ondan irəli gəlir ki, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində İKT avadanlıqları üstünlük təşkil edir. İKT-nin proqram təminatı xarici ölkələrdə istehsal edilmiş və idxal olunan proqram vasitələri ilə ödənilir. Bu problemi həll etmək üçün xüsusi bacarığa malik intellektual səviyyəsi yüksək olan mütəxəssislərin və ixtisasçıların olması vacibdir.

Son dövrlərdə Avropa ölkələri ilə yanaşı Asiya ölkələrində (Çin, Hindistan), bir çox ərəb ölkələrində də İKT-nin inkişaf tempi yüksəlir. Eyni zamanda İKT sahəsində çalışan mütəxəssislərin və ixtisaslı kadrların sayı durmadan artır.

Bəşəriyyət qloballaşdıqca, insanların düşüncə tərzləri dəyişdikcə, elmi nailiyyətlər artdıqca, yeni-yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyaları tətbiq olunduqca dünya iqtisadiyyatının tələbləri də dəyişir. İqtisadiyyatın inkişafı elm tutumlu məhsulların istehsalı ilə bağlı olduğundan, korporativ informasiya sistemləri yaradılır, İKT-nin iqtisadiyyatda tətbiqi investisiyaların cəlb edilməsinə gətirib çıxarır [3].

Dünya ölkələrinin inkişafında İKT-nin rolunun əhəmiyyəti ildən-ilə dəyişir. XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq yeni texnologiyaların tətbiqində, avadanlıqların, güclü proqram vasitələri və məhsullarının istehsalında müvəffəqiyyət əldə olunmuşdur. Bütün sahələrdə İKT-nin geniş tətbiq edilməsinə və informasiya xidmətlərinin müasir tələblərə uyğun qurulmasına diqqət artırılmışdır. İnkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübələrindən yararlanaraq informasiya cəmiyyətinin tələbatlarının yerinə yetirilməsi, sahələrin ən müasir tələblərə uyğunlaşdırılması üçün qərarlar qəbul edilmişdir.

Bugünkü iqtisadiyyat İKT-nin təsiri və tətbiqi nəticəsində informasiya əsaslı bazada inkişaf etməyə başlamışdır. Müasir dünyanın inkişafında başlıca mövqe material dəyərlərin istehsalı və bölüşdürülməsi, informasiyanın yığılması, emalı və ötürülməsidir.

Müasir dövrdə İKT-nin tətbiqi hər bir müəssisə rəhbərinin qarşısında vəsaitlərin istehsalın artırılmasına və istənilən müəssisənin bazarda öz yerini saxlamaq üçün effektiv işləyən informasiya sistemində malik olmasıdır. Azərbaycanda da innovasiyalı iqtisadiyyatın yaradılması, iqtisadiyyatda İKT-nin rolunun artırılması üçün çoxşaxəli tədbirlər həyata keçirilir. İKT sahəsi prioritet sahə kimi irəli sürülərək inkişaf etdirilməsi qarşıya ən ümdə məqsəd kimi qoyulub. Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi nəzdində İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu İKT sahəsində dövlət siyasəti həyata keçirərək sahibkarlıq fəaliyyətini dəstəkləyir, müasir infrastrukturun inkişafına təkan verir, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə maliyyə dəstəyi göstərir, bu sahəyə yerli və xarici investisiyalar cəlb edir. Bu da İKT məhsullarının istehsalı və idxalını sürətləndirərək İKT məhsullarının istehsalını stimullaşdırır [3].

Son illərdə dünyanın ən yüksək iqtisadi artım tempinə malik ölkələrindən biri kimi Azərbaycan iqtisadi keyfiyyət baxımından yeni mərhələdədir. İKT-dən səmərəli istifadə üçün ardıcıl addımlar atılmış, bu istiqamət dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsində təməlini qoyduğu siyasətin əsas məqsədlərinə İKT sahəsində hüquqi əsasların yaradılması, insan amilinin inkişafı, vətəndaşların məlumat almaq, onu yaymaq və istifadə etmək hüquqlarının genişlənməsi, elektron hökumətin, elektron ticarətin formalaşması, ölkənin iqtisadi, sosial və intellektual potensialının möhkəmləndirilməsi, informasiya və biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması kimi fundamental məsələlər

daxildir. Azərbaycanda güclü intellektual bazanın, müasir biliklərə əsaslanan yeni tipli iqtisadi sistemin formalaşdırılması, milli iqtisadiyyatın neft amilindən asılılığının azaldılması, gənc nəslin bilikli, savadlı olması, ən qabaqcıl texnologiyaların Azərbaycana gətirilməsi iqtisadiyyatın inkişafına təkan verir və ölkənin gələcəyi məhz iqtisadiyyatın inkişafı istiqamətində davam etdirilir.

Respublikada müasir informasiya və kommunikasiya infrastrukturunun yaradılması, fiziki və hüquqi şəxslərin məlumatlara, həmçinin dövlət, ictimai və sahə informasiya resurslarına çıxışının genişləndirilməsi, dövlət idarəçiliyinin bütün səviyyələrində İKT həllərinin tətbiqi, dövlət informasiya sistemlərinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi, dövlət orqanları arasında etibarlı və təhlükəsiz informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi üçün servis şəbəkəsi inkişaf etdirilir.

Açar sözlər: informasiyalaşmış cəmiyyət, informasiya xidmətləri, İKT infrastrukturu, milli iqtisadiyyat, iqtisadi inkişaf

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Allahverdiyeva N., Namazov M. Kompüter və İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları. Bakı: Ali Neft Məktəbi, 2012, 156 s.
2. Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 02 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
3. Dünya iqtisadiyyatının informasiya sistemləri. http://lib.bbu.edu.az/read.php?item_type=lecture&file_type=pdf&file=17
4. Əlizadə M.N., Musayev İ.K. İqtisadi informatika. Dərslik. Bakı: Kitab Yurdu.org, 2016, 334 s.
5. Verdiyeva G. İqtisadiyyat və idarəetmə (mühazirələr). Bakı: Kitab Yurdu.org, 2015, 134 s.

Тарана Велиева

РОЛЬ ИКТ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Резюме

В статье изучается роль икт в современной экономике, анализируется применение ИКТ в экономические процессы. Отмечается, что ИКТ создает условия для глобализации экономики, обеспечения высоких экономических темпов. Подчеркивается, что ИКТ должен обеспечить создание информационной системы для увеличения производства, дать толчок развитию инфраструктуры, привлечь местные и иностранные инвестиции в эту сферу.

Ключевые слова: информационное общество, информационные услуги, инфраструктура ИКТ, национальная экономика, экономическое развитие

Tarana Veliyeva

THE ROLE OF ICT IN MODERN ECONOMY

Summary

The article examines the role of ICT in modern society, analyzes application of ICT in economic processes. It is noted that ICT creates conditions for globalization of the economy, ensuring high economic rates. It is emphasized that ICT should ensure the creation of an information system for increasing production, give impetus to the development of infrastructure, attract local and foreign investments in this sphere.

Keywords: information society, information services, ICT infrastructure, national economy, economic development